ज्योतिषखण्ड

अतिसङ्क्षेपेणोत्तर

१. भास्वतीग्रन्थस्य रचना कदा अभवत् ?

उत्तरम् – भास्वतीग्रन्थस्य रचना १०२१ शकाब्देऽअभवत् ।

अथवा भास्वतीग्रन्थस्य रचना ११५६ वैक्रमाब्देऽभवत् ।

२. भास्वतीग्रन्थस्य रचनाकारः कः ?

उत्तरम्- - भास्वतीग्रन्थस्य रचनाकारः शतानन्दोऽस्ति

३. भास्वतीग्रन्थस्य रचनाकालः कः ?

उत्तरम् - भास्वतीग्रन्थस्य रचनाकालः १०२१ शकाब्दोऽस्ति ।

४. शास्त्राब्दपिण्डानयनसूत्रं लेख्यम् ?

उत्तरम् - शास्त्राब्दपिण्डानयनसूत्रं यथा शाके विहीने शशिपक्षखैकैःशास्त्राब्दपिण्डः

अर्थात्, वर्तमानशकसंवत् - शशिपक्षखैकैः (१०२१) = शास्त्राब्दपिण्डः

वा, गतकलियुगवर्षप्रमाणम् वियन्नभोलोचनवेद (४२००) - हीनःशास्त्राब्दपिण्डः

५. कस्यां दिशि देशान्तरमृणं भवति ?

उत्तरम् - पूर्वदिशि देशान्तरमृणं भवति ।

६. किन्नाम देशान्तरम् ?

उत्तरम् - रेखादेशस्वदेशयोः पूर्वापरान्तरं देशान्तरम् अथवा द्वयोर्देशयोरन्तरंदेशान्तरं कथ्यते

७. विक्रमसंवत्सरशकसंवत्सरयोरन्तरं कति ?

उत्तरम् - विक्रमसंवत्सरशकसंवत्सरयोरन्तरं १३५ वर्षपरिमितं भवति

८. स्वरेखादेशस्वदेशयोरन्तरं किं कथ्यते ?

उत्तरम् - रेखादेशस्वदेशयोरन्तरं देशान्तरं कथ्यते

९. कृष्णचतुर्दश्याः पूर्वार्धे किं करणं भवति ?

उत्तरम् - कृष्णचतुर्दश्याः पूर्वार्धे भद्राकरणं भवति

१०. अमावास्याया उत्तरार्धे किं करणं भवति ?

उत्तरम् अमावास्याया उत्तरार्धे नागकरणं भवति ।

११. कृष्णचतुर्दश्याः परार्धे किं करणं भवति ?

उत्तरम् - कृष्णचतुर्दश्याः परार्धे शकुनिकरणं भवति ।

१२. किन्नाम करणम् ?

उत्तरम् - 'तिथ्यर्धं करणम्' इति करणपरिभाषा ।

१३. कतिभिः केन्द्रांशैर्बुधोऽस्तं याति ?

उत्तरम् - खजलदे अर्थात् १७० केन्द्रांशैर्बुधोऽस्तं याति ।

१५. कतिभिः केन्द्रांशैर्बृहस्पतिरस्तं याति ?

उत्तरम् - अरिवेदाः अर्थात् ४६ केन्द्रांशैर्बृहस्पतिरस्तं याति ।

१६. भास्वतीग्रन्थोक्ता चन्द्रमन्दगतिः का ?

उत्तरम् - भास्वतीग्रन्थोक्ता 'नवतिः खमिन्दोः' अर्थात् ९० ० इति कलादिचन्द्रमन्दगतिः ।

१७. मिथुनराशेर्लङ्कोदयमानं कति ?

उत्तरम् - मिथुनराशेर्लङ्कोदयमानं ३२३ (त्रिरदम्) अस्ति ।

१८. कर्कटराशेर्लङ्कोदयमानं कति ?

उत्तरम् - कर्कटराशेर्लङ्कोदयमानं त्रिरदम् अर्थात् ३२३ परिमितम् अस्ति ।

१९. वृषराशेर्लङ्कोदयमानं कति ?

उत्तरम् - वृषराशेर्लङ्कोदयमानं २९९ (नन्दनन्दाक्षि) अस्ति ।

२०. मेषराशेर्लङ्कोदयमानं कति ?

उत्तरम् - मेषराशेर्लङ्कोदयमानं २७८ (वस्वर्क्षः) अस्ति ।

२१. वैक्रमाब्दे कतिवर्षवियोजनेन शकाब्दो जायते?

उत्तरम् – वैक्रमाब्दे १३५ (शरहुताशनचन्द्र) वियोजनेन शकाब्दो जायते।

२२.वैक्रमाब्द-शकाब्दयोर्मध्ये कति वर्षान्तराणि विद्यन्ते ?

उत्तरम् – वैक्रमाब्द-शकाब्दयोर्मध्ये १३५ (शरहुताशनचन्द्राः) वर्षान्तराणि विद्यन्ते ।

२३. कदा याम्यनतं भवति ?

उत्तरम् - मध्यदिनात् मध्यरात्रितो वा पश्चात् पर्वकालोऽस्ति चेत् याम्यनतं भवति।

२४. पर्वकालदिनार्धयोरन्तरं किं भवति ?

उत्तरम् - पर्वकालदिनार्धयोरन्तरं नतकालं भवति ।

२५. चन्द्रभौमयोरेक्राशिस्थयोर्जातस्य फलं किम् ?

उत्तरम् - चन्द्रभौमयोरेकराशिस्थयोर्जातस्य फलं कूटज्ञः कुलकुशलहारी वा भवेत् ।

२६. सूर्यभौमयोर्योगे जातस्य फलं किम् ?

उत्तरम् - सूर्यभौमयोर्योगे जातो जातकः पापरतोऽर्थात् पापकर्मसु संलग्नो भवति ।

२७. सूर्यं हित्वा चन्द्रस्योभयस्थयोर्ग्रहयोः को योगो भवति ?

उत्तरम् - सूर्यं हित्वा चन्द्रस्योभयस्थयोर्ग्रहयोर्दुरुधरानामको योगो भवति **२८. चन्द्रस्य सम्बद्धवस्त्रं किम् ?**

उत्तरम् – चन्द्रस्य सम्बद्धवस्त्रं अभुक्तं नूतनं वा वस्त्रमस्ति

२९. सूर्यग्रहस्य सम्बद्धवस्त्रं किम् ?

उत्तरम् – सूर्यस्य सम्बद्धवस्त्रं स्थूलं तन्तुकृतं वा वस्त्रमस्ति ।

३०. शनैश्चरस्य सम्बद्धवखं किम् ?

उत्तरम् - शनैश्चरस्य सम्बबद्धवस्त्रं स्फाटितं जीर्णं वा वस्त्रमस्ति ।

३१. बुधग्रहसम्बद्धवस्त्रं किम् ?

उत्तरम् - बुधग्रहसम्बद्धवस्त्रं क्लिन्नम् अम्बुना हतं वा वस्त्रमस्ति

३२. मेषनवमांशे जातस्य स्वभावः कीदृशो भवति ?

उत्तरम् - मेषनवमांशे जातस्य स्वभावः चौरस्तस्करो वा भवति

३३. वृषनवमांशे जातस्य स्वभावः कीदृशो भवति ?

उत्तरम् - वृषनवमांशे जातस्य भोक्ता भोगी वा भवति ।

३४. मीननवमांशे जातस्य स्वभावः कीदृशः ?

उत्तरम् - -मीननवमांशे जातस्य स्वभावः उत्कृष्टः श्रेष्टो वा भवति ।

३५. मिथुननवमांशे जातस्य स्वभावः कीदृशः ?

उत्तरम् - मिथुननवमांशे जातस्य स्वभावो विचक्षणः पण्डितो वा भवति

३६. भौमग्रहस्य द्रव्यं किम् ?

उत्तरम्- - भौमग्रहस्य द्रव्यं सुवर्णम् अस्ति

३७. सूर्यग्रहस्य द्रव्यं किम् ?

उत्तरम् - सूर्यग्रहस्य द्रव्यं ताम्रम् अस्ति ।

३७. सूर्यग्रहस्य द्रव्यं किम् ?

उत्तरम्– सूर्यग्रहस्य द्रव्यं ताम्रम् अस्ति ।

ANSWER पुस्तिका

३८. चन्द्रस्य द्रव्यं किमस्ति ?

उत्तरम् - चन्द्रस्य द्रव्यं मणिरस्ति।

३९.बुधस्य द्रव्यं किमस्ति ?

उत्तरम् - बुधस्य द्रव्यं युक्तिः कास्यादि वा अस्ति ।

उत्तरम्-ग्रहाणां द्रव्यप्रमाणम्- 'अर्कस्य ताम्रं मणयो हिमांशोर्भौमस्य हेमेन्दुसुतस्य युक्तिः । जीवस्य रौप्यं स्वगृहे स्थितस्य तस्यैव हेमोशनसश्च मुक्ता । तीक्ष्णांशुदेहप्रभवस्य सीसकृष्णायसं च प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ।।'

४०. जन्मकुण्डल्यां कस्यां ग्रहस्थितौ क्षुधया मृत्युर्भवति ?

उत्तरम्- जन्मकुण्डल्यां अष्टमभावे शुक्रे सति क्षुधया मृत्युर्भवति ।

४१. जन्मकुण्डल्यां कस्यां ग्रहस्थितौ शस्त्रेण मृत्युर्भवति ?

उत्तरम्- जन्मकुण्डल्यां अष्टमभावे भौमे सति शस्त्रेण मृत्युर्भवति ।

४२. अष्टमस्थाने चरराशौ अस्ति चेत् कुत्र मृत्युर्भवति ?

उत्तरम्- अष्टमभावे चरराशौ अस्ति चेत् परदेशे मृत्युर्भवति ।

४३. पञ्चानां ग्रहाणां फलं किम् ?

उत्तरम्– शत्रुगृहगतानां पञ्चानां ग्रहाणां फलं बन्धनतप्तो भवति । **४४. जन्मकुण्डल्यां कस्यां ग्रहस्थितौ ज्वरेण मृत्युर्भवति ?**

उत्तरम्- जन्मकुण्डल्यां अष्टमभावे बुधे सति ज्वरेण मृत्युर्भवति ।

८x५=४०

१) उच्चगतग्रहफलं लिखत

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचिते बृहज्जातके लघुजातके च उच्चगतानां ग्रहाणां फलं वर्णितमस्ति जातकस्य जन्मकुण्डल्यां स्थितेषु ग्रहेषु यदि एक उच्चः सुहृदवलोकितो वास्ति चेत् जातकः नृपं जनयति, प्रचुरधनसमेतं पर्याप्तवित्तयुक्तं सिद्धं च सर्वत्रावाप्तपूजं जनयति यदि जन्मकुण्डल्यां त्रयश्चत्वारो वा ग्रहाः स्वोच्चराशिगताः सन्ति चेत् जातकः राजकुलोत्पन्न राजा इव सुविख्यातो भवति यदि जन्मकुण्डल्यां पञ्च षट्सप्त वा ग्रहाः उच्चराशिस्था सन्ति चेत् राजकुलातिरिक्तवंशोत्पन्नाः अपि न

भवन्ति । तथैव जन्मकुण्डल्यां यदि पा वा ग्रहाः मूलत्रिकोणस्थानस्थिताः सन्ति चेत् जातकः राजकुलोत्पन्न राजा इव विख्यातो भवति उक्तञ्च बृहज्जातके-

जनयति नृपमेकोऽप्युच्चगो मित्रदृष्ट-

प्रचुरधनसमेतं मित्रयोगाच्च सिद्धम्।

विधनविसुखमूढव्याधितो बन्धतप्तो-

वधदुरितसमेतःशत्रुनिचर्क्षगेषु।।इति

तथैव लघुजातके

त्रिप्रभृतिभिरुपशवा भवन्ति राजानः।

पचादिभिरन्यकुलोद्भवाच तद्वत्रिकोणगतैः ।। इति ।।

ANSWER पुस्तिका

२) नीच क्षेत्रगतानां ग्रहाणां फलं लिखत ।

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचिते बृहज्जातके नीचक्षेत्रगतानां ग्रहाणां फलं वर्णितमस्ति । जातकस्य जन्मकुण्डल्यां स्थितेषु ग्रहेषु यदि एकवृद्ध्या शत्रुनीचराशिषु वा सन्ति चेत् विधन

विसुखमूढव्याधिता बन्धतप्ता वधदुरितसमेता जाताः भवन्ति । तेन यस्य जातकस्य जन्मसमये एको ग्रहः शत्रुक्षेत्रगो नीचगो वा भवति सः विधन विगतधनो दरिद्रो वा भवति यस्य द्वौ ग्रहौ नीचगतौ स विसुखो दुःखितो वा भवति । यस्य त्रयः ग्रहाः नीचगाः स मूढः विचित्तो वा भवति यस्य चत्वारः ग्रहाः नीचगाः स व्याधितः पीडितो वा भवति । यस्य पञ्चग्रहाः नीचगाः स बन्धनतप्तो भवति । यस्य षड्ग्रहाः नीचगाः स बहुदुःखसन्तप्तो भवति । यस्य सप्तग्रहाः नीचगाः भवन्ति स वधदुरितसमेतो भवति । नीचे यद्यपि सप्तग्रहाः न सम्भवन्ति तथापि तस्य फलं सम्यक् न भवतीति वराहोक्तिर्बृहज्जातके मिलति यथा-

जनयति नृपमेकोऽप्युच्चगो मित्रदृष्ट-
प्रचुरधनसमेतं मित्रयोगाच्च सिद्धम्।
विधनविसुखमूढव्याधितो बन्धतप्तो-
वधदुरितसमेतःशत्रुनिचर्क्षगेषु।।इति

तथैव लघुजातके –

निर्धनदुःखितमूढव्याधितबन्धाभितप्तवधभाजः ।

एकोत्तर परिवृद्ध्या नीचगतैः शत्रुगृहगैर्वा ।। इति ।।

३) शुक्रे शनैश्चरयुक्ते फलं लिखत ।

सृष्टितोऽद्यपर्यन्तमनेकेषु कालखण्डेषु भारतवर्षेऽस्मिननेके ज्योतिर्विदोऽभवन् । तेषु आदित्यदासतनयो वराहमिहिरोऽनन्यतमो मन्यते तस्य माता सत्यवती (इन्दुमती), पुत्रश्च पृथुयश आस्ताम् । सूर्याल्लब्धवरप्रसादेन वराहेण कालजयिग्रन्थरचना कृता 'बृहज्जातकम्' इति नामकोऽयं ग्रन्थः पौरुषजातकग्रन्थेषु प्रथमः । ग्रन्थेऽस्मिन् समग्ररूपेणाष्टाविंशत्यध्यायाः सन्ति तत्र निरूपितविषया उपसंहाराध्याये स्वनैव वर्णिताः सन्ति । बृहज्जातकं हि आचार्यस्य लब्धप्रसारो बहुभिर्व्याख्यातश्च ग्रन्थः । होराशास्त्रस्य जातकग्रन्थेऽस्य बृहज्जातकस्य विशिष्टं स्थानं विद्यते। बृहज्जातके शुक्रे शनैश्चरयुक्ते सति कीदृशं फलं समायातीति

विषये लिखितमस्ति यथा - अल्पचक्षुरल्पदृष्टिः युवतिसमाश्रयेण स्त्रीसंश्रयेन सम्यक् प्रवृद्धं वित्तं धनं यस्य स युवतिसमाश्रयसंप्रवृद्धवित्तः लिपिरक्षरविन्यासः पुस्तकलेखकर्म, चित्रमालेख्यम् एषां वेत्ता पुरुषः असितसितसमागमे जातो भवति । किमत्र पिष्टपेषणेन उक्तञ्च बृहज्जातके - **असितसितसमागमेऽल्पचक्षुर्युवतिसमाश्रयसम्प्रवृद्धवित्तः। भवति च लिपिपुस्तकचित्रवेत्ता कथितफलैःपरतो विकल्पनीयाः।।** इति ।

४) यूप-शर-शक्ति- दण्डयोगानां लक्षणानि लिखत ।

लघुजातकं हि वराहमिहिरस्यैव कृतिर्बृहज्जातकस्य सारसंक्षेपस्वरूपम् शास्त्राणि निरीक्ष्यादौ वराहमिहिरेण नानाविधैर्वृत्तैर्बृहज्जातकं रचित्वा तत्पश्चात्तस्य सारसंक्षेपस्वरूपं

लघुजातकं रचितमिति तस्य कथनेनैव ज्ञायते । ज्योतिषविषयस्य द्वयोः सिद्धान्त - फलितयोः पाठ्यपुस्तकरूपेण सम्मानितं लघुजातकं प्रसिद्धग्रन्थरत्नं मन्यते । लघुजातकस्य नाभसयोगाध्याये यूप-शर- शक्ति - दण्डयोगानां लक्षणानि वराहेण वर्णितानि सन्ति । लग्नादिकेन्द्रस्थानेभ्यः चतुःस्थानस्थितैर्ग्रहैः क्रमेण यूपेषुशक्तिदण्डाश्चत्वारो योगाः भवन्ति अर्थात् लग्नाच्चतुर्थस्थानपर्यन्तं सर्वे ग्रहाः सन्ति चेत् यूपनामको योगो जायते चतुर्थस्थानात् सप्तमस्थानपर्यन्तं यदि सर्वे ग्रहाः सन्ति चेत् इषुनामको योगो भवति । सप्तमस्थानात् दशमस्थानपर्यन्तं सर्वे ग्रहाः सन्ति चेत् शक्तिनामको योगो जायते दशमस्थानात् लग्नस्थानं यावत् सर्वे ग्रहाः सन्ति चेत् दण्डनामको योगो जायत इति वराहोक्तिः प्राप्यते लघुजातके यथा-

लग्नादिकण्टकेभ्यश्चतुर्गृहावस्थितैर्ग्रहैर्योगाः।

यूपेषुशक्तिदण्डा वज्रादीनां फलान्यस्मात् ।। इति ।।

५) रज्जु - मुसल - नलयोगानांलक्षणानि लिखत ।

आश्रय-दल आकृति सङ्ख्याभेदेन नामयोगातुर्धा भवति । तत्र आश्रययोगास्त्रयः, दलयोगौ द्वौ, आकृतियोगा विंशतिसंख्या, संख्यायोगाः सप्त एवं द्वात्रिंशन्नाभसयोगाः भवन्ति । तत्राश्रययोगत्रयं तत्फलञ्च यथा यदा सर्वे ग्रहाश्चरराशिगता भवन्ति, न केचित् स्थिरराशिषु द्विस्वभावेषु च भवन्ति तदा रज्जुनामको योगो भवति यदा सर्वे ग्रहाः स्थिरराशिषु भवन्ति तदा मुसलनामयोगो भवति यदा सर्वे ग्रहाः द्विस्वभावराशिषु भवन्ति न कश्चिच्चरराशौ न च स्थिरराशौ भवन्ति तदा नलयोगो जायते । रज्जुयोगे जात ईर्ष्यु परममत्सरी भवति । मुसले जातो मानी गर्वितो भवति अनलाख्ये योगे जातो धनवान् भवति आश्रययोगे जाताः सर्वे जातकाः कुलविश्रुताः कुलख्याता वा भवन्ति । किमत्र पिष्टपेषणेन उक्तञ्च लघुजातके-

चरभवनादिषु सर्वैराश्रयजा रज्जुमुसलनलयोगाः।

ईर्ष्युर्मानी धनवान् क्रमेण कुलविश्रुताः सर्वे ।।

।।इति । तथैव बृहज्जातके -

रज्जुर्मुशलं नलञ्चराद्यैः सत्यश्चाश्रयजाज्जगाद योगान्।

केन्द्रैः सदसद्युतैर्दलाख्यौ क्सप कथिती पराशरेण ।। इति॥

6) सफलं दलयोगद्वयस्य लक्षणं लिखत ।

आश्रय-दल-आकृति-सङ्ख्याभेदेन नाभसयोगाश्चतुर्धा भवति । तत्र आश्रययोगास्त्रयः, दलयोगी ही आकृतियोगा विशतिसंख्याः संख्यायोगाः सप्त एवं द्वात्रिंशन्नाभसयोगाः भवन्ति । दलयोगस्य लक्षणं यथा यस्य कस्यापि जातकस्य येषु केषु त्रिषु केन्द्रेषु च यदा त्रयः पापग्रहा अर्कारसौरा अर्थात् सूर्य-भौम शनैश्चराः भवन्ति, न चैकस्मिन्नपि केन्द्रे सौम्यग्रहो भवति तदा सर्पनामको दलयोगो भवति यदा येषु केन्द्रेषु सौम्यग्रहा बुधगुरुशुक्रा भवन्ति न कञ्चिदपिकेन्द्रे पापग्रहो

भवति तदा मालानामकदलयोगो भवति तत्र योगद्वये चन्द्रमा न ग्राह्यः सर्प योगे दुःखिनां जन्म भवति चेत् मालायोगे सुखिनां जन्म भवतीति लघुजातके वराहोक्तिः प्राप्यते उक्तञ्च -

केन्द्रत्रयगैः पापैः शुभैर्दलाख्यावहिश्च माला च ।

सर्वेऽतिदुःखितानां मालायां जन्म सुखिनां च ।। इति।

तथैव बृहज्जातके -

रज्जुर्मुशलं नलश्चराद्यैः सत्यश्चाश्रयजाज्जगाद योगान् ।

केन्द्रः सदसद्युतैर्दाख्यो सक्सपौ कथितौ पराशरेण ।। इति ।।

७) मेषराशौ जातस्य स्वरूपं कीदृशं भवति?

मेषराशी जातस्य जातकस्य स्वरूपविषये जातकशास्त्रेषु सुललितं वर्णनं प्राप्यते । यस्य जन्मसमये चन्द्रमा मेषराशौ भवति तस्य जातकस्य परिवर्तुललोहितनेत्रे भवतः। तथैवासौ जातकः उष्णभोजी, शाकभोजी, आशुतोष, परिभ्रमणशीलः,

सुरतप्रियः, दुर्बलजानुः, अस्थिरधनः सङ्ग्रामप्रियः, स्त्रीप्रियः, पराराधनकुशलः सेवाज्ञो वा कुनखी, व्रणाङ्कितशिराः, मानी, सहजातानामग्रणीर्गुणप्रधानो वा पाणितले चिन्हविशेषेणाङ्कितः, अतिचपलः, जलभीरुरित्यादिगुणयुक्तो भवतीति वराहोक्तिः प्राप्यते बृहज्जातके यथा-

वृत्ताताम्रदृगुष्णशाकलघुभुक् क्षिप्रप्रसादोऽटनः
कामी दुर्बलजानुरस्थिरधनः शूरोऽङ्गनावल्लभः ।
सेवाज्ञः कुनखी व्रणातिशिरा मानी सहोत्थाग्रजः
शक्त्या पाणितलेऽङ्गितोऽतिचपलस्तोये च भीरुः क्रिये।।

इति।

८) वृषराशौ जातस्य स्वरूपं कीदृशम् ?

वृषराशौ जातस्य जातकस्य स्वरूपविषये जातकशास्त्रेषु सुललितं वर्णनं प्राप्यते यस्य जन्मसमये चन्द्रमा वृषराशौ भवति तस्य जातकस्य स्वरूपं कान्तो दर्शनीयो वा भवति । तथैवासी

जातकः सविलासगामी, विस्तीर्णवदनः मुखपार्श्वे चिन्हाङ्कितः, दाता, क्लेशसहः, प्रभुरपतिहताज्ञः, ककुदवान्, कन्याप्रजः, खीजनकः, कफाधिकः, प्रथमैः बन्धु-धन- आत्मजैर्विरहितः, सर्वजनवल्लभः, क्षमावान् दीप्ताग्निः प्रमदाप्रियः, स्थिरमित्रः, प्रथमे दुःखितो मध्ये यौवनेऽन्त्ये वृद्धत्वे च सुखित एवंविधो जनो वृषस्थे चन्द्रे जातो भवतीति वृषराशौ जातस्य स्वरूपं वर्णितमस्ति किमत्र पिष्टपेषणेन

उक्तञ्च बृहज्जातके-

कान्तः खेलगतिः पृथूरुवदनः पृष्ठास्यपार्श्वाङ्कितः,
स्त्यागी क्लेशसहः प्रभुः ककुदवान्कन्याप्रजः श्लेष्मलः।
पूर्वैर्बन्धुधनात्मजैर्विरहितः सौभाग्ययुक्तः क्षमी,
दीप्ताग्निः प्रमदाप्रियः स्थिरसुहृन्मध्यान्त्यसौख्यो गवि।।

इति ।।

१)मिथुनराशौ जातस्य स्वरूपं कीदृशम्?

मिथुनराशौ जातस्य जातकस्य स्वरूपविषये जातकशास्त्रेषु समीचीनं वर्णनं प्राप्यते ।यस्य जन्मसमये चन्द्रमा मिथुनराशौ भवति असौ जातकः स्त्रीलोलः, सुरतोपचारकुशलो वा भवति । तथैवासौ जातकः लोहितनेत्रः, पण्डितः, परेच्छया गमनागमनशीलः, कुटिलशिरोरुहः, पटुमतिः, प्राज्ञः, हास्यमुपहास्येङ्कित परचित्तज्ञान - द्यूतज्ञानादिविज्ञः, शोभनावयवः, प्रियवाभिमतवक्ता, प्रभक्षणरुचिः, गीतप्रियः, नृत्यज्ञः, क्लीबरतिरतः, उन्नतनासिकः एवंविधो जनो मिथुनस्थे चन्द्रे जातो भवतीति मिथुनराशौ जातस्य स्वरूपं वर्णितमस्ति । किमत्र पिष्टपेषणेन उक्तञ्च बृहज्जातके –

स्त्रीलोलः सुरतोपचारकुशलस्ताम्रेक्षणः शास्त्रविद्,
दूतः कुञ्चितमूर्द्ध्वजः पटुमतिर्हास्येक्तिद्यूतवित् ।
चार्वङ्गः प्रियवाक्प्रभक्षणरुचिर्गीतप्रियो नृत्यवित्,
क्लीबैर्यात रतिं समुन्नतनसश्चन्द्रे तृतीयर्क्षगे ।। इति।

१०)सिंहराशौ जातस्य स्वरूपं कीदृशम् ?

सिंहराशौ जातस्य जातकस्य स्वरूपविषये जातकशास्त्रेषु समीचीनं वर्णनं प्राप्यते । यस्य जन्मसमये चन्द्रमा सिंहराशौ भवति असौ जातकोऽमर्षशीलः, स्थूलहनुः, बृहत्कपोलः, विशालवक्त्रः, कपिलनेत्रः, अल्पात्मजः, स्त्रीद्वेषी, मांस- कानन नगप्रियोऽर्थात् आमिषवनपर्वतानुरतः, अकार्ये बहुकालंक्रुद्धः, क्षुत्पिपासोदरदन्तमानसरुजैः सम्पीडितः, त्यागवान्, पराक्रमशीलः, स्थिरधीरेकमतिर्वा, अभिमानसंयुक्तः, जननीवश्यो मातृभक्तो वा एवंविधो जनो सिंहस्थे चन्द्रे जातो भवतीति सिंहराशौ जातस्य स्वरूपं वर्णितमस्ति । किमत्र पिष्ठपेषणेन उक्तञ्च बृहज्जातके -

तीक्ष्णः स्थूलहनुर्विशालवदनः पिङ्गेक्षणोऽल्पात्मजः,
स्त्रीद्वेषी प्रियमांसकाननगः कुप्यत्यकार्ये चिरम् ।
क्षुत्तृष्णोदरदन्तमानसरुजा सम्पीडितस्त्यागवान्,
विक्रान्तः स्थिरधीः सुगर्वितमना मातुर्विधेयोऽर्कभे ।। इति ।।

११) कस्मिन् योगे जाता स्त्री ब्रह्मवादिनी भवति?

वराहमिहिराचार्येण विरचितस्य बृहज्जातकस्य लघुजातकस्य च स्त्रीजातकाध्याये ब्रह्मवादिनीस्त्रीलक्षणं यथा वर्णितमस्ति । यस्या जन्मनि लग्नगतः समराशिर्भवति, शुक्राङ्गारकगुरुबुधाश्च तस्मिन् बलिनो भवन्ति तदा जाता स्त्री ब्रह्मवादिनी मोक्षशास्त्रकुशला प्रतीता विख्याता वा भवति उक्तञ्च लघुजातके - **सितकुजजीवेन्दुसुतैर्बलिभिर्लग्ने समश्च यदि राशिः ।**

स्त्री ब्रह्मवादिनी स्यात् सुशास्त्रकुशला प्रतीता सा ।। इति ।

तथैव बृहज्जातके-

जीवारास्फुजिदैन्दवेषु बलिषु प्राग्लग्नराशौ समे

विख्याता भुवि नैकशास्त्रनिपुणा स्त्रीब्रह्मवादिन्यपि ॥ इति ॥ राइ

१२) वैधव्ययोगलक्षणं लिखत ।

वराहमिहिराचार्येण विरचितस्य बृहज्जातकस्य लघुजातकस्य च स्त्रीजातकाध्याये वैधव्ययोगलक्षणं वर्णितमस्ति यथा । यस्या जन्म लग्नात् सप्तमेऽङ्गारको भौमो वा भवति सा बाल्ये एव विधवा भवति यस्या जन्म लग्नात् सप्तमेऽर्के सूर्ये वा सति तस्यामवस्थायां जाता स्त्री पतिसन्त्यक्ता भवति अर्थात् सा पत्या सन्त्यज्यते । यस्या जन्मलग्नात् सप्तमे स्थाने भावे वा पापग्रहदृष्टोऽदृष्टो वा शनैश्चरो भवति तदा जाता स्त्री कन्यैव सति जारं समुपयाति प्राप्नोतीति जातकोक्तिः प्राप्यते जातकग्रन्थेषु उक्तञ्च लघुजातके -

बाल्ये विधवा भौमे पतिसन्त्यक्ता दिवाकरेऽस्तस्थे।

सौरि पापैर्दृष्टे कन्यैव जारं समुपयाति।।

इति तथैव बृहज्जातके -

क्रूरेऽष्टमे विधवता निधनेश्वरोऽशे,

यस्य स्थितो वयसि तस्य समेप्रदिष्टा ।

सत्स्वर्थगेषु मरणं स्वयमेव तस्याः,

कन्यालिंगोहरिषु चाल्पसुतत्वमिन्दौ।। इति ।

१३) नष्टजातकस्य नक्षत्रं कथं ज्ञायते ?

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचिते बृहज्जातके लघुजातके च नष्टजातकस्य नक्षत्रज्ञानविषये समीचीनं वर्णनं विहितमस्ति । प्रथमं तावत् प्रथमस्य नक्षत्रानयने यदि चरराशिर्लग्नतो भवति वा प्रथमद्रेष्काणो भवति तदा नवदेयाः । यदि स्थिरराशिर्लग्नगतो भवति वा द्वितीयद्रेष्काणो भवति तदा न देया न शोध्याः । यदि द्विस्वभावराशिर्लग्नगतो भवति वा तृतीयद्रेष्काणो भवति तदा नव शोध्याः । एवं कृत्वा तस्य राशेः सप्तविंशत्या भागमाहरेत् । ततो यावत्संख्याकोऽवशेषो भवति तावत्संख्यमश्विन्यादितो यन्नक्षत्रं भवति तन्नक्षत्रं तस्य वाच्यम् अथ पुरुषः स्वपत्न्या नक्षत्रं पृच्छति तदा तात्कालिके लग्ने राशिषट्कं दत्वा तस्य लग्नस्य लिप्तपिण्डीकृत्वाऽऽ गतं राशिं गुणकारेण गुणयेत् लग्ने ग्रहश्चेत्तद्गुणकारेण गुणयेत् । ततस्तस्य सप्तगुणस्य

प्राग्वन्नवाङ्कविशोधनं कर्तव्यम् ततस्तस्य सप्तविंशत्या भागमपहृत्यावशेषाङ्कसम तत्पन्या नक्षत्रं वाच्यम् । अथ भ्रातुः पृच्छति तदा तत्काललग्ने राशिद्वयं दत्त्वा एतदेव कर्म कृत्वा तत् भ्रातुः नक्षत्रं वाच्यम् । अथ पुत्रस्य पृच्छति तदा तत्काललग्ने राशिचतुष्टयं दत्त्वा तदेव कर्म कृत्वा तत्पुत्रनक्षत्रं वाच्यम् । अथ शत्रोः पृच्छति तदा तत्काललग्ने राशिपञ्चकं दत्त्वा तदेव कर्म कृत्वा तच्छत्रुनक्षत्रं वाच्यम् एतदुपलक्षाणार्थं त्रिराशिसहितात् तात्कालिकाल्लग्नात् तन्मित्रस्यापि वाच्यम् । नक्षत्रानयनं उपलक्षणार्थमेवं सकलमपि नष्टजातकं वाच्यम् । उक्तञ्च

सप्ताहतं त्रिघनभाजितशेषमक्षं,

दत्वाऽथवा नव विशोध्यनवाथवाऽस्यू।

एवं कलत्रसहजात्मजशत्रुभेभ्यः

प्रष्टुर्वदेदुदयराशिवशेन तेषाम् ।। इति ।।

१४) असुतकलत्रवन्ध्यापतिजन्मयोगलक्षणं लिखत ।

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचितस्य बृहज्जातकस्यानिष्टाध्याये असुतकलत्रवन्ध्यापतिजन्मयोगलक्षणविषये समीचीनं वर्णनं यथाविधं विहितमस्ति । यस्य जन्मसमये लग्ने शनिः, अस्तचक्रसन्धौ अर्थात् वृश्चिककर्कटमीनानामन्यतमान्त्यनवमांशे स्थितः शुक्रो लग्नात्सप्तमस्थानस्थे सति वा पञ्चमेऽशुभग्रहो वा अशुभग्रहविलोकितः पञ्चमेशो भवति चेत्तदा जातो जातको वन्ध्यापत्नीवल्लभो भवति तथैव जन्मलग्नात् सप्तम द्वादशस्थानयोः पापग्रहाः सन्ति तथा पञ्चमे क्षीणचन्द्रमा अस्ति चेत् तदा जातो जातकः पुत्रभार्यावर्जितो भवतीति भावः । किमत्र बहुना उक्तञ्च बृहज्जातके-

कोणोदये भृगुतनयेऽस्तचक्रसन्धौ वन्ध्यापतिर्यदि सुतर्क्षमिष्टयुक्तम्
पापग्रहैर्व्ययमदलग्नराशिसंस्थितैःक्षीणे शशिन्यसुतकलत्रजन्मधीस्थे ।। इति ।।

१५) नष्टजातकस्य वर्ष कथै ज्ञायते ?

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचिते जातकग्रन्थे नष्टजातकस्य वर्षर्तज्ञानविषये समीचीनं वर्णनं विहितमस्ति तत्र प्रथमं तात्कालि लग्नं लिप्तापिण्डीकृतं ग्रहसंयुक्तं चेद् ग्रहगुणकाराहतमपि यदेकान्ते स्थापितं तत्पुनरपि शादिगुणं कार्यम् तदनु स राशिस्थानचतुष्टये धार्यः। भूयो दशादि गुणिताः इत्यादिना एकत्र दशगुणो, द्वितीये स्थानेऽष्टगुणः, तृतीये सप्तगुणः, चतुर्थे पञ्चगुणः कार्यः । ततस्तेषां प्राग्वत् नवकदानविशोधनं कृत्वा स्वविकल्पैर्भागमपहृत्यावशेषं वर्षादयो ज्ञेयाः । किमत्र बहुना उक्तञ्च बृहज्जातके वराहमिहिराचार्येण-

वर्षार्तुमासतिथयो धुनिशं ह्युडूनि,
वेलोदयर्क्षनवभागविकल्पनाः स्युः।
भूयो दशादिगुणिताः स्वविकल्पभक्ता
वर्षादयो नवकदानविशोधनाभ्याम्।। इति।

१६) चरादिराशिस्थचन्द्रफलं वर्णयत ।

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचिते जातकग्रन्थे राशिशीलनिरूपणाध्याये चरादिराशिस्थचन्द्रफलविषये वर्णनं विहितमस्ति जातकस्य मेष- कर्कट -तुला-मकरराशिषु अर्थात् चरराशिष्वेकोऽस्ति चेद् अस्थिरविभूतिमित्रयुतः, चञ्चलः, भ्रमणशीलः, च्युतव्रतादिफलयुक्तो भवति जातकः । तथैव वृष सिंह वृश्चिक कुम्भराशिषु अर्थात् स्थिरराशिष्वेको राशियुतो जातकः चरराशेर्विपरीतफलयुक्तो भवत्यर्थात् क्षमाशीलः, दीर्घसूत्रादिफलयुक्तो भवति । तथैव यदि जातकस्य जन्मराशि मिथुन- कन्या- धनु- मीनराशिष्वेकोऽस्ति अर्थात् द्विस्वभाव राशिविद्यते चेत् जातकः त्यागी, कृतज्ञः, उत्साहशीलः, कार्यकुशलश्च भवति ग्राम्यराशयो मिथुनकन्यातुलाकुम्भाः धन्विपूर्वार्द्धम् एतेषामन्यतमस्थे चन्द्रमसि जातो ग्रामशीला ग्रामप्रिया अरण्यसलिलभीरवो भवन्ति । अरण्या मेषवृषसिंहाः

धनुः पश्चिमा मकरपूर्वार्द्धमत्र जाता अरण्यप्रिया भवन्ति ग्रामसलिलभीरवश्च । जलोद्भवाः कर्कमीनमकरान्त्यभागा एतेषामन्यतमस्थे चन्द्रमसि जाता जलप्रिया भवन्ति, ग्राम्यारण्यभीरवश्च । वृश्चिकस्थे चन्द्रमसि जाता ग्राम्यारण्यशीला भवन्तीति जातकोक्तिर्विद्यते वराहमिहिरस्य लघुजातके किमत्र बहुना उक्तञ्च-

अस्थिरविभूतिमित्रं चलनमटनं स्खलितनियममपि चरभे
स्थिरभे तद्विपरीतं क्षमान्वितं दीर्घसूत्रं च ।।
द्विशरीरे त्यागयुतं कृतज्ञमुत्साहितं विविधचेष्टम्
ग्राम्यारण्यजलोद्भवराशिष विद्याच्च तच्छीलान् ।। इति।।

१७) अष्टमस्थग्रहाधारेण मृत्योः कारकाणि लिखतु ।

वराहमिहिराचार्येण विरचितस्य लघुजातकस्य निर्माणाध्याये अष्टमस्थग्रहाधारेण मृत्योः कारणानि लिखितानि सन्ति यथा-

यस्य जन्मलग्नादष्टमस्थानेऽर्कोऽस्ति चेत् तस्याग्निहेतोः मृत्युर्भवति । चन्द्रोऽस्ति चेत् जलात्, भौमोऽस्ति चेत् शस्त्रात्, बुधोऽस्ति चेत् ज्वरात्, बृहस्पतिरस्ति चेद् आमयादजीर्णादिरोगतः शुक्रोऽष्टमोऽस्ति चेत् क्षुधातः, शनैश्वरोऽष्टमगोऽस्ति चेत् तृष्णाजनितहेतोः जातकस्य मृत्युर्भवति यद्यष्टमस्थाने बहवो ग्रहाः सन्ति चेत् यो ग्रहो बलवानस्ति तस्यहेतोर्मृत्युर्भवति तथैव यस्य लग्नादष्टमो राशिश्चराख्यो भवति तस्य परदेशे मृत्युर्भवति यस्य लग्नादष्टमः स्थिरराशिर्भवति तस्य स्वदेशे मृत्युर्भवति । यस्याष्टमो द्विस्वभावराशिर्भवति तस्य मार्गे मृत्युर्भवति तथैव यस्य लग्नादष्टमं स्थानं शून्यं ग्रहवर्जितं भवति वा तद्भावं सूर्यः पश्यति तदा पित्तप्रकोपेण म्रियते । यदा चन्द्रः पश्यति तदा कफवातप्रकोपेण, भौमस्तदा पित्तप्रकोपेण, बुधश्च तदा वातपित्तश्लेष्मणां त्रयाणामपि प्रकोपेण, बृहस्पतिस्तदा कफप्रकोपेण, शुक्रस्तदा कफवातप्रकोपेण, शौरिस्तदा वातप्रकोपेण जातकस्य निधनं भवति । यदा बहवो ग्रहाः

अष्टमस्थानं पश्यति तदा तेषां मध्ये यो बली भवति तस्य कारणादेव जनानां मृत्युर्भवति यस्य जन्मलग्नाद्यो लग्नत्र्यंशः द्रेष्काणः तस्माद् द्वाविंशो यो द्रेष्काणः तस्य योऽधिपतिस्तस्य यत्कारणमुक्तं तदेव कारणात् जातकस्य मृत्युर्भवतीति भावः उक्तञ्च-

सूर्यादिभिर्निधनगैर्हतवह्नसलिलायुधज्वरामयजः ।
क्षुत्तृट्कृतश्च मृत्युः परदेशे नैधनेचरभे ।।
तथैव यो वा निधनं पश्यति बलवांस्तद्धातुकोपजो मृत्युः
लग्नात् त्र्यंशपतिर्वा द्वाविंशः कारणं मृत्योः ।। इति ।।

१८) अश्विनीभरणीनक्षत्रयोर्जातानां स्वभावं वर्णयत ।

आचार्येण वराहमिहिरेण स्वरचितस्य बृहत्-जातकस्या ऋक्षशिलाध्याये अश्विनीभरणी नक्षत्रयोर्जातानां स्वभावलक्षणविषये समीचीनं वर्णनं यथाविधं विहितमस्ति ।

अश्विनीनक्षत्रे जातो जातकः भूषणप्रियः, शोभनरूपः सुभगः, वपुष्मान्, सर्वजनप्रियः, सर्वकार्येषु दक्षः, मतिमान् भवति । तथैव भरणीनक्षत्रे जातो जातकः सत्यवाक्, नीरुजः, दक्षश्चतुरः, कृतनिश्चयः, दुःखनिर्मुक्तः एवं विधो भवतीति जातकोक्तिः प्राप्यते । उक्तञ्च -

प्रियभूषणः सुरूपः सुभगो दक्षोऽश्विनीषु मतिमांश्च।
कृतनिश्चयसत्यारुदग्दक्षः सुखितश्च भरणीषु ।। इति ।।

१९)वज्रयवकमलवापीयोगचतुष्टयस्य लक्षणानि लिखत ।

वराहमिहिरेण विरचितस्य जातकग्रन्थस्य नाभसयोगाध्याये वज्रयवकमलवापीयोगानां लक्षणानि सम्यक्तया लिखितानि सन्त्याचार्येण यथा - यस्य जन्मनि चतुर्थ - दशमभावयोः सर्वे पापग्रहाः, लग्न - सप्तमस्थानयोः सौम्यग्रहाः सन्ति तदा वज्रयोगो जायते । किन्तु वज्रयोगस्य विपरीतमर्थात् चतुर्थ दशमयोर्यदा

सर्वे सौम्यग्रहा भवन्ति, लग्न- सप्तमगाश्च पापग्रहा भवन्ति तदा यवाख्यो योगो जायते तथैव सर्वे एव ग्रहा यदा चतुर्षु केन्द्रस्थानेषु भवन्ति तदा कमलयोगो जायते । यदा सर्वे ग्रहाः केन्द्रस्थानात भिन्नस्थानेष स्थिताः भवन्ति तदा वापीयोगो जायते । जन्मकुण्डल्यां स्थितानां ग्रहाणां अवस्थितिवशाद् वापी योगोऽपि द्विधा भवति । यदि सर्वे ग्रहाः द्वितीयपञ्चाष्टमैकादशमस्थाः भवन्ति तदैको योगो जायते। यदि सर्वे ग्रहाः तृतीय षष्ठनवमद्वादशस्थाः भवन्ति तदा द्वितीयो योगो जायते उक्तञ्च वराहेण - करैः सुखकर्मस्थैः सौम्यैरुदयास्तसंस्थितैर्वज्रम् यव इति तद्विपरीतैमिश्रः कमल च्युतैर्वापी ।। इति ।।

बाल्ये सुखी यौवने दुःखितो वार्धके पुनः सुखी एवंविधो वज्रयोगे जातो जातको भवति चेत् यवाख्ये योगे जातो बाल्ये वार्द्धक्ये च दुःखितः यौवने सुखी भवति । कमलाख्ये योगे जातो

धनान्वितो भवति । वापीसंज्ञके योगे जातोऽल्पसुखी भवतीति जातकोक्तिः प्राप्यते । उक्तञ्च लघुजातके-

आद्यन्तयोः सुखयुतः सुखभाङ्मध्ये धनान्वितोऽल्पसुखः ।
त्यागी हिंस्रो धनवर्जितः पुमान् प्रियैर्वियुक्तश्च ।। इति ।।

२०) पद्मिनीस्त्रीलक्षणं लिखत ।

सामुद्रिकशास्त्रस्य स्त्रीलक्षणाध्याये पद्मिनीस्त्रीलक्षणविषये लिखितमस्ति समुद्रेण स्त्रीषु यस्याः स्निग्धं श्यालकान्तियुतञ्च शरीरं, तील कुसुमसदृशी नासिका, वृत्तकुचा, शरीरमध्यभागेत्रितरङ्गयुता, स्निग्धकृष्णकचा पद्ममुखी, मधुगन्धा, पद्मायतलोचना, मधुरवाणीयुता, बिम्बोष्ठी, हंसगतिः, धर्मरतिश्च भवति सा स्त्री पद्मिनीलक्षणयुतेति कथ्यते पद्मिनीस्त्री स्त्रीषु श्रेष्ठायते । उक्तञ्च समुद्रेण सामुद्रिकशास्त्रे

स्निग्ध श्यामलकान्त्रिस्तिलकुसुमाकारसुभगनासा च ।
त्रिवली तरङ्गमध्या वृत्तकुचा स्निग्धकृष्णकचा ।।

पद्ममुखी मधुगन्धा पद्मायतलोचना प्रियालापा।

बिम्बोष्ठी हंसगतिर्धर्मरतिः पद्मिनी भवति ।।

तथैव ग्रन्थान्तरे

निद्रा चाऽल्पसुबुद्धिचन्द्रवदना छन्नामरालस्वना।

तन्वी हंसवधूगतिः सुललितं वेषं सदा बिभ्रती ।।

मध्यञ्चापि वलित्रयाङ्कितमसौ रक्ताम्बरा काङ्क्षिणी,

सुग्रीवा शुभनासिकेति गदिता नार्युत्तमा पद्मिनी ।। इति।।

२१) हस्तिनीस्त्रीलक्षणं लिखत ।

सामुद्रिकशास्त्रस्य स्त्रीलक्षणाध्याये पद्मिनीस्त्रीलक्षणविषये लिखितमस्ति समुद्रेण स्त्रीषु यस्याः स्थूलदशनाः, मृगराजकटी, गद्गदनादा, सदैव चपला, ह्रस्वोरुभुजग्रीवजङ्घाः, वाद्यवादनकुशलाः, स्निग्धतरङ्गकेशी, पीनोन्नतविपुलसुवृत्तकुचकलशाः, मत्तमतङ्गगतिशीला, मदगन्धयुतं शरीरञ्च भवति सा स्त्री हस्तिनीलक्षणयुतेति

कथितमस्ति समुद्रेण सामुद्रिकशास्त्रे । उक्तञ्च हस्तिनीलक्षणं यथा -

स्थूलदशना सुमध्या गद्गदादा मदोत्कटा चपला ।

ह्रस्वोरुभुजग्रीवजङ्घा वादित्रगतिरतिः ।।

स्निग्धतररङ्गकेशी पीनोन्नतविपुलसुवृतकुचकलशा।

मत्तमतङ्गजमना मदगन्धा हस्तिनी भवति ।।

तथैव ग्रन्थान्तरे

स्थूला पिङ्गलकुन्तला च बहुभुक् क्रूरा त्र्यावर्जिता,

गौराङ्गी कुटिलाङ्गुलीकचरणा ह्रस्वा नमत्कन्धरा

बिभ्रत्यैभमदाम्बुगन्धिरतिजं तोयं भृशं मन्दगा

दुःसाध्या सुरतेऽतिगद्गरवा स्थूलौष्ठिका हस्तिनी ।।

इति॥

२२) उदरावलिलक्षणाधारेण कथं फलादेश क्रियते ?

सामुद्रिकशास्त्रे उदरावलिलक्षणाधारेण जातकानां फलानि लिखितानि सन्ति यदि जातकानामुदरे एको वलिरस्ति चेत् शस्त्राघातेन मृत्युः द्वौ वली स्तः चेत् भामिनीविलासः, त्रयो वलयो सन्ति चेत् कार्यालयाधीशः, चत्वारो वलयो भवन्ति चेत् बहुपुत्रवान् भवति । तथैव वलिहीनो भवति चेत् नृपतिसमानस्त्रीसुखभोगी, सरलरेखास्ति चेत् अगम्यास्त्रीगामी भवति किमत्र पिष्टपेषणेन उक्तञ्च समुद्रेण-

प्रहरणमरणं रमणी भोगानाचार्यपदमनेकसुतताम्।
एकद्वित्रिचतुर्भिः क्रमेण वलिभिः पुमाल्लभते।।
अवलिर्नृपतिः सुखभाक्परदाररतो हि नूनं स्यात् ।
सरलवलिः पापरतो नित्यमगम्याभिरागमनमनाः ।।

२३) भालरेखालक्षणाधारेण फलादेश कथं क्रियते?

सामुद्रिकशास्त्रे भालरेखालक्षणाधारेण जातकानां फलानि लिखितानि सन्ति । जातकानां भाले यदि चतस्रः रेखाः सन्ति

चेदशीतिवर्षपर्यन्तं राज्यसुखभोगं कृत्वा जीवति । तिस्रो रेखाः सन्ति चेत् जातकस्यायुः सप्ततिवर्षाणि यावत् भवन्ति । द्वे रेखे सति षष्ठिवर्षाणि यावत् जीवति चेत् एकैव रेखास्ति चेत् जातकः चत्वारिंशत् वर्षाणि यावत् सुखेन जीवति । रेखाहीने भाले सति धनवान् भवति किन्त्वसौ जातकः केवलं पञ्चविंशतिवर्षाणि यावत् जीवति । उक्तञ्च-

भालस्थलस्थितेन स्फुटेन रेखाचतुष्टयेन नृणाम्।
वर्षाण्यशीतिरायुर्वसुधेशत्वं पुनर्भवति।।
स्यादायुर्लेखाभिस्तिसृभिर्द्वाभ्यामथैकया नियतम्।
शरदा सप्ततिं षष्टिं चत्वारिंशतमपि क्रमशः।।
भाले लेखाहीने पञ्चाधिकविंशहायनायुः स्यात्।
तस्य स्याद् ध्रुवमखिला जायन्ते सम्पदः सपदि ।।

विषयेऽस्मिन् आचार्येषु मतैक्यं न प्राप्यते सुमन्तोक्तकथने भाले तिम्रो रेखाः सन्ति चेत् शतायुर्भवति यदि भूमिपतेर्भाले चतस्रो रेखाः सन्ति चेत् पञ्चनवतिवर्षाणि यावत् सुखेन जीवति । यदि भाले केशान्तमुपगते रेखे चेत्तर्हि अशीतिवर्षाणि, अनेका

रेखाः सन्ति चेत् नवतिवर्षाणि यावत् जीवति जातकः यदि भाले पञ्चरेखाः सन्ति चेत् षष्ठितः सप्ततिवर्षाणि यावत् जीवति चेत् अनेका रेखाः सन्ति चेत् पञ्चाशत् वर्षाणि यावत्, छिन्नाः पञ्चरेखाः सन्ति चेत् चत्वारिंशत्वर्षाणि यावज्जीवति जातकः । उक्तञ्च -

यदि वा तिर्यग्दीर्घास्तिस्रो रेखाः शतायुषां भाले।

भूमिजुषान्तु चतस्रः पुनरायुः पञ्चहीनशतम् ।।

जीवति वर्षाशीतिर्यदि वा केशान्तमुपगते रेखे।

भालेन वर्षनवतिः पुरुषो रेखाचितेन पुनः ।।

रेखाः सप्ततिरायुः पञ्चैवाग्रस्थिताः पुनः षष्टिः।

बह्व्यो नृणां शतार्द्धं दशोनमपि भङ्गुरा ददते ।।

भ्रूयुग्मो गताभिः त्रिंशद्वर्षाणि जीवति शरीरी।

विंशत्यब्दानि पुनर्लेखाभिर्वा च वक्राभिः।।

छिन्नाभिरगम्यास्त्रीगामी क्षुद्राभिरपि नरोऽल्पायुः।

रेखाभिर्मनुजः स्यादित्याह सुमन्तविप्रेन्द्रः ।। इति ।।

२४) गत्याधारेण स्त्रीणां शुभाशुभलक्षणं लिखत ।

सामुद्रिकशास्त्रे गत्याधारेण स्त्रीणां शुभाशुभफलानि लिखितानि सन्ति यस्याः गजगतिरिव, हंसगतिरिव वा गतिर्भवति उच्चपदस्थपदाधिकारिणी भवति। गोवृषभनकुलमृगपतिमयूरमार्जाराणामिव यस्याः गतिर्भवति सा ऐश्वर्यशालिनी भाग्यवती च भवति। यस्या मण्डूकघूकवृकबकजम्बूकक्रोष्टुसरटकपीनामिव गतयो भवति सा दौगर्त्यदुःखसहिता प्रायो जायते । यस्याः गतिशीलपदचापं स्वप्लुतानुविद्धं लसत्पदाभ्यान्तरबलं बाह्यं च भवति तत् न शुभायते कदापि । यस्या गतिर्विलम्बिता सा दरिद्रायते । या विषमगतिशीला सा उद्विग्नमानसा भवति । यस्या गतिर्हरिण्या इव अस्ति सा दासी इव भवति सदैव यस्या गतिर्चपलास्ति सा कुलटा भवतीति फलितं स्त्रीणां गत्याधारेण फलादेशकथने ।

उक्चञ्च सामुद्रिके-

मत्तेन सन्निभपदा मदमत्तमतहंसगतितुल्या ।

सुगभा गतिः सुललिता विलसति वसुधेशपत्नीनाम्।।
गोवृषभनकुलमृगपतिमयूरमार्जारगामिनीनियतम् ।
सौभाग्यैश्वर्ययुता भाग्यवती भागिनी भवति ।
मण्डूकघूकवृकबकजम्बूकक्रोष्टुसरटकपिगतयः ।
दौगर्त्यदुःखसहिता जायन्ते युवतयः प्रायः ।।
स्वप्लुतानुविद्धा लसत्पदाभ्यान्तरबला बाह्या ।
स्तब्धा मन्दा विषमा लघुक्रमशोभना न गतिः ।।
निःस्वा विलम्बितगतिर्विषमगतिर्विषमानसा योषित्।
दासी कुरङ्गगमना कुलटा द्रुतगामिनी भवति ।। इति ।।

२५) दलयोगौ प्रस्तुयत ।

केन्द्रत्रयगैरिति । अथ दलयोगौ तयोर्जातस्य स्वरूपमाह-येषु केषु त्रिषु केन्द्रेषु च यदा त्रयः पापग्रहा अर्कारसौरा भवन्ति न चैकस्मिन्नपि केन्द्रे सौम्यग्रहो भवति तदा सर्पोनामदलयोगः । यदा येषु केन्द्रेषु सौम्यग्रहा बुधगुरुशुक्रा भवन्ति । न कश्चित्केन्द्रे

पापग्रहो भवति तदा मालानामदलयोगो भवति तत्र योगद्वये चन्द्रमा न ग्राह्यः । फलमाह-सर्पेति । सर्पे योगे दुःखिनां जन्म भवति मालायोगे सुखिनां जन्म भवति इति दलयोगौ ।

प्रमाणम् च यथा -

केन्द्रत्रयगैः पापैः शुभैर्दलाख्यावहिश्च माला च ।

सर्पेऽतिदुःखितानां मालायां जन्म सुखिनां च ।।

२६) चन्द्रकृत् अरिन्तयोग व्याख्यतम् ।

जातकस्य जन्मकुडल्यां स्थित चन्द्रः कदाचित् अरिष्टयोगं उत्पादयाति। सौम्यग्रहैः अदृश्यमान चन्द्रः जन्मलग्नात् षष्ठे,अष्टमे वा स्थाने जातकस्य निधनं शीघ्रमेव भवति। अथवा षष्ठाष्टमे स्थितः चन्द्रःसोग्य- ग्रहेण दृश्यते । पापग्रहेण न दृश्यते तर्हि वर्षाष्टमे जातकस्य निधनं भवति। अथवा षष्ठाष्टमे स्थित चन्द्रः सौम्य पापैः द्वाभ्यामेव दृश्यते । तदा जातकस्य वर्षचतुष्टयेनमरणं भवतीति वक्तव्यम् ।

अथ षड्यन्त्रका तमे चन्द्रः न कचिदपि दृश्यते तदा अरिष्टयोगे न जायते तथैव शशिना तुल्यः सौम्य ग्रहः शुभ ग्रहो लग्नात षष्टाष्टमे वा स्थाने भवति। सच पापग्रहेण वक्रगतेन दृश्यते अर्थात वलिना पापग्रहेण दृश्यते। न चाप्येकेन सौम्य ग्रहेण दृश्यते । तदैकमासाभ्यन्तरे जातकस्य मरणं भवति यस्य जन्मलग्नाधिपतिः पापसमागतो पाप ग्रहेण दृशतते वा लग्नात् सप्तमस्थाने भवति वा लग्नपतिः पापग्रहेण पराजितस्य भवति तदा एक मासाभ्यन्तरे जातकस्य मरण भवति ।

तथैव यत्र यत्र राशौ पापग्रहो व्यवस्थितः तस्य नवांशके स्थिताः अन्ये ग्रहाः अपि पापराभ्यन्तरास्था पापिनो वा भवन्ति । यदि केन्द्र स्थानेषु सूर्य चन्द्र भौम -शनैश्चराणा अन्यतमो योगो भवति तदा सन्ध्या समये जातकस्य मृत्युर्भवतीति फलितम् ।

किमत्र पिष्ट पेषणेन उक्तञ्च लघुजातके वराहमिहिराचार्येण -

षष्ठेष्टमेऽपि चन्द्र सद्यो मरणाय पाप सन्दृष्टः ।

अष्टाभिः शुभदृन्टो पापै मिश्रैतदर्धेन ।।

शशितवत्सौम्यपापै वक्रभिरवलोकिता न शुभदृष्टा ।

मासेन मरणदाः स्युः पापजितो लग्नपश्चास्ते ।।

राश्यन्तस्थैः पापै सन्ध्यायां हिममयूख होरायाम् ।

मृत्यु प्रत्येकस्थैः केन्द्रेषु शशाक पापेश्च ।।

ANSWER पुस्तिका

<u>२७)चन्द्रयोगानां लक्षणानि फलानि च लेखनीयानि।</u>

लग्न कुण्डल्यां चन्द्र अवस्थानुसारेण शुभाशुभौ द्वावेव भवतः । लग्नात् अष्टमे स्थाने स्थित चन्द्रः शुभकारको न भवति । किन्तु बुध शुक्र- गुरुणां देष्काणे अस्ति चेत् चन्द्रः शुभफलदायको भवति। असो चन्द्र : मृत्युपद प्राप्तं अपि नरं निर्वजं कपटरहि वा

दृशाबालं नरं वा परिरक्षति। तथैव शुभग्रहाणां राशौ स्थितः चन्द्रः शुक्रेन सन्दृष्टः चन्द्रः पूर्णचन्द्रश्च विशेषतः अरिष्टयोगान् नाशयति। अनेनैव प्रकारेण बुधः बृहस्पतिः शुक्रानां द्रेष्काणे स्थितः चन्द्रऽपि बलवान् शुभकारकश्च भवति यथा दंशमानः सर्पात् बालक गरुडः - यथा परिरक्षति, तथैव बुध-बृहस्पति। द्रेष्काणे स्थितः चन्द्रऽपि बालकं मृत्युमुखात् परिरक्षति अस्मात् ज्ञायते । यत् लग्नकुण्डल्यां स्थितस्य चन्द्रमसः अवस्थिति वसात् शुभाशुभत्वं - ज्ञायते । किमत्र पिष्टपेषणेन उक्तञ्च लघुजातके बराहेण

लग्नादष्टमवर्त्यपि बुधगुरुभार्गव दृकाण गश्चन्द्रः ।
मृत्युं प्राप्तमपि नरं परिरक्षत्येव निर्व्याजम् ।
चन्द्रः सम्पुर्णतनु सौम्यर्क्षगतः स्थितः शुभस्यान्तः।
प्रकरोति रिष्ट भङ्गं, विशेषतः शुक्रसत्दृष्टम् ।।
रिपुभवनगतोऽपि शशी गुरु सित चन्द्रात्मज दृकाणस्य ।
गरुड इव भोगदष्टं परीरक्षत्येव निर्व्याजम् ।।

२८) द्विग्रहयोग फलानि लेख्यानि।

लग्नकुण्डल्यां सूर्यादिग्रहाणां सूर्यादिग्रहै सह मेलनं भवति चेत् अनेके योगा जायते । तेषां फलानि अपि नैकविधानि भवन्ति । यथा लग्नकुण्डल्यां यदि रविचन्द्रयोः योगं भवति चेत् जातकः यन्त्रज्ञः भवति। सूर्यभौमयोः योगे पापरतं बुधसूर्ययोः योगे कार्यकुशलं गुरु सूर्ययोः योगे क्रूरं, शुक्र सूर्ययोयोगे शस्त्रवृत्तिं तथा शनिसूर्ययोः योगे धातुज्ञं भवतीति जातकः उक्तिर्विद्यते । तथैव चन्द्र भौभयो : योगे कुटाज्ञं चन्द्रबुधयोः योगे कुशलवक्ता, गुरुचन्द्रयोः योगे कुलप्रसिद्धः चन्द्र शुक्रयोः योगे वस्त्रव्यवहारज्ञं तथा शनिचन्द्रयो : योगे पौनर्भवम् च भवति । तथैव भीम बुधयोः योगे रणकुशलः गुरुभौमयोः योगे पररक्षकः भौमशुक्रयोः योगे परस्त्रीगामिनी शनिभौमयोः योगे दुः खान्वितः गुरुबुधयोः योगे सङ्गितविद्याप्रिय बुधशुक्रयोः योगे वाग्मीनम् शतिबुधयोः योगे महेन्द्र जालज्ञं च भवति । तथैव गुरुशुक्रयोः योगे बहुगुणवान्

भवति चेत् शनिशुक्रयोः योगे कुम्भादिपात्र निर्माता भवति। शनि शुक्रयोः योगे जातः जातकः स्त्रीधनमपि प्राप्नोति जीवने । अनेनैव प्रकारेण स्त्रिगृहे- योगेष्वपि एतादृशानि फलानि अपि भवन्ति उक्तञ्च लघुजातके-

यन्त्रज्ञं पापरतं निपुणंक्रुरं च शस्त्रवृत्तिं च।
धातुज्ञं च क्रमशश्चन्द्रादिभिरन्वितः सूर्यः ।।
चन्द्रोऽङ्कारकपूर्वैः कूटज्ञं प्रश्रीतंकुलाभ्यधिकम् ।
वस्त्रव्यवहारज्ञं क्रमेण पौनर्भवचापि ।।
मल्लो रक्षोऽन्यस्त्रीसक्तो दुःखान्वितः कुजो ज्ञाद्यैः ।
ज्ञो जीवाधैर्गीतज्ञं वाग्मिनं महेन्द्र जालज्ञम् ।।
जीवः सितेन बहुगुणमसितेन समन्वितोऽत्र घटकारकम्।
स्त्रीत्वं मन्देन सितस्त्रिभिरप्येवं फलानि वदेत् ।।

|| समाप्तम् ।।

ANSWER
पुस्तिका